

फणीन्द्रराज खेतालाको नाट्यकारिता

२०६९

- नारायणप्रसाद अधिकारी

फणीन्द्रराज खेतालाको नाट्यकारिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय
विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका
लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

नारायणप्रसाद अधिकारी

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

२०६९

शोध निर्देशक
प्रा. डा. व्रतराज आचार्य

फणीन्द्रराज खेतालाको नाट्यकारिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय
विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका
लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

नारायणप्रसाद अधिकारी

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

२०६९

शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको प्रयोजनका लागि नारायणप्रसाद अधिकारीले **फणीन्द्रराज खेतालाको नाट्यकारिता** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको यस शोधपत्रबाट म सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

.....
शोध निर्देशक

प्रा.डा. ब्रतराज आचार्य
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

मिति : २०६९/४/४

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत फणीन्द्रराज खेतालाको नाट्यकारिता शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

नाम	हस्ताक्षर
१) प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम (विभागीय प्रमुख)
२) प्रा.डा. ब्रतराज आचार्य (शोध निर्देशक)
३) तेजविलास अधिकारी (बाह्य परीक्षक)

मिति : २०६९/४/१४

कृतज्ञताज्ञापन

“फणीन्द्रराज खेतालाको नाट्यकारिता” शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु प्रा.डा. ब्रतराज आचार्यज्यूको प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार गरेको हुँ । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आफ्नो अमूल्य समय प्रदान गरी सल्लाह, सुझाउ र निर्देशन दिनुहुने श्रद्धेय गुरु प्रा.डा. ब्रतराज आचार्यज्यूप्रति सर्वप्रथम हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । प्रस्तुत शोधशीर्षक स्वीकृत गरी शोधकार्यको निम्ति सुअवसर प्रदान गर्नुहुने तात्कालीन नेपाली विभागाध्यक्ष गुरु प्रा. राजेन्द्र सुवेदीज्यूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्रको निम्ति प्रेरणा एवं हौसला दिनुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका विभागीय प्रमुख श्रद्धेय गुरु प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमज्यू तथा सबै गुरुहरूप्रति शब्दश्रद्धा अर्पण गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र सम्पन्न गराउन जीवनको अन्तिम घडीसम्म पनि सुझाउ, सल्लाह दिई आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराउने स्व. शोधनायक फणीन्द्रराज खेताला एवं उहाँकी बुहारी कमला भट्टराईप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । यसैगरी सामग्री सङ्कलनका क्रममा सहयोग पुर्याउने त्रिभुवन विश्वविद्यालय, केन्द्रीय पुस्तकालय, नेपाली केन्द्रीय विभागको पुस्तकालय, नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान पुस्तकालय, मदन पुस्तकालय परिवारप्रति हार्दिक धन्यवाद अर्पण गर्दछु ।

आफू निरक्षर भएर पनि शिक्षा क्षेत्रमा लाग्न आजीवन प्रेरणा दिने पूज्य स्व. माता तुलसादेवी अधिकारीप्रति शब्द सुमन अर्पण गर्दछु । जीवनमा श्रम र पसिना खर्चेर आफूले खानैपर्ने औषधिको खर्चमा समेत कटौती गरेर उच्च शिक्षा हासिल गर्न हरपल सहयोग गरिरहनुभएका पूजनीय पिता कृष्णप्रसाद अधिकारीप्रति सदा ऋणी छु । उच्च शिक्षाका लागि हौसला प्रदान गर्नुहुने दिदी शान्ता भट्टराई, मेनका भट्टराई, भिनाजु गोविन्दप्रसाद भट्टराई एवं सहयोगी भान्जीहरू रीता, सुनिता, नीताप्रति कृतज्ञ छु । त्यसैगरी उच्च शिक्षाकै क्रममा सहयोग गर्नुहुने ठूलीआमा, दाजुभाउजूहरू, समग्र आफन्तहरूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । अध्ययनकै सिलसिलामा हरक्षण सहयोग गर्ने जीवनसाथी सञ्जीता दाहाल, सुपुत्र निपुण, सम्पूर्णप्रति सदासयता प्रकट गर्दछु ।

मेरो उच्च शिक्षालाई अग्रगति दिने र शोधकार्य पूरा गर्न हरतरहको सहयोग गर्नुहुने अनन्य मित्रहरू विष्णुप्रसाद पौड्याल, खडिन्द्रप्रसाद दाहाल, देवी घिमिरे, वेदहरि आचार्य, देवी न्यौपाने, हिमालय बराल, यज्ञ पौडेल, वसन्त न्यौपाने, शिवराज उपाध्याय, देवराज उपाध्याय, सोम दाहाल र शारदा अधिकारीप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी उच्च शिक्षाका लागि सहयोग गर्नुहुने मुकुन्द दाहाल, सुभद्रा दाहाल, कृष्ण दाहाल, रमा दाहाल, रामजी दाहाल, विमला दाहालप्रति विशेष धन्यवाद प्रकट गर्दछु । समयमै कम्प्युटर टाइप गरेर सहयोग गर्ने ‘जी’ कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर समक्ष पेश गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : २०६४/०६६

क्रमाङ्क : ४६

मिति : २०६९/०४/

शोधार्थी

नारायणप्रसाद अधिकारी

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

विषयसूची

	पृष्ठ
पहिलो परिच्छेद	
शोध प्रस्ताव	१-५
१.१ शोध परिचय	१
१.२ समस्या कथन	१
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ शोधकार्यको औचित्य	४
१.६ सीमाङ्कन	४
१.७ सामग्री सङ्कलन विधि	५
१.८ विश्लेषण विधि	५
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा	५
दोस्रो परिच्छेद	
खेतालाको जीवनी, नाट्ययात्रा र प्रवृत्ति	६-३०
२.१ खेतालाको जीवनी	६
२.१.१ जन्म, बाल्यकाल	६
२.१.२ शिक्षा/स्वाध्ययन	७
२.१.३ पारिवारिक अवस्था	८
२.१.४ पेसा/संलग्नता	९
२.१.४.१ कृषि सेवा	९
२.१.४.२ शिक्षण सेवा	९
२.१.४.३ प्रशासनिक सेवा	१०
२.१.४.४ समाज सेवा	१०
२.१.४.५ राजनीति	११
२.१.५ भ्रमण	११
२.१.६ सम्मान तथा पुरस्कार	११
२.१.७ देहान्त	१३
२.२ फणीन्द्रराज खेतालाको नाट्ययात्रा र प्रवृत्ति	१४
२.२.१ साहित्यिक प्रेरणा र प्रभाव	१४
२.२.२ फणीन्द्रराज खेतालाका प्रकाशित कृतिहरू	१५
२.२.३ नाट्ययात्राका विविध चरण	१७
२.२.३.१ प्रथम चरण (प्रारम्भदेखि - वि.सं. २०१८ सम्म)	१७
२.२.३.२ दोस्रो चरण (वि.सं. २०१९ देखि २०४३ सम्म)	१८

२.२.३.३ तेस्रो चरण (वि.सं. २०४४ देखि २०६७)	१९
२.२.४ फणीन्द्रराज खेतालाको नाट्यप्रवृत्ति	२०
२.२.४.१ तत्त्वगत प्रवृत्ति	२०
२.२.४.२ सिद्धान्तगत नाट्यप्रवृत्ति	२४
२.३ निष्कर्ष	३०
तेस्रो परिच्छेद	
खेतालाका पूर्णाङ्गी नाटकको विवेचना	३१-५०
३.१ सीता स्वयम्बर नाटकको विवेचना	३१
३.१.१ वस्तुयोजना	३२
३.१.२ पात्रहरू	३३
३.१.३ द्वन्द्व	३५
३.१.४ परिवेश	३६
३.१.५ उद्देश्य	३७
३.१.६ संवाद	३७
३.१.७ भाषाशैली	३९
३.२ विजय नाटकको विवेचना	३९
३.२.१ वस्तुयोजना	४०
३.२.२ पात्रहरू	४२
३.२.३ द्वन्द्व	४५
३.२.४ परिवेश	४६
३.२.५ उद्देश्य	४६
३.२.६ संवाद	४७
३.२.७ भाषाशैली	४९
३.३ निष्कर्ष	५०
चौथो परिच्छेद	
खेतालाका लघु नाटकको विवेचना	५१-७८
४.१ नागफनी र स्वास्नी मान्छे एकाङ्गी सङ्ग्रहको विवेचना	५१
४.१.१ जीवनको परिभाषा	५२
४.१.२ सत्यमेव जयते	५३
४.१.३ उपसंहार	५४
४.१.४ भावना र भोक	५६
४.१.५ शनिवार र श्रीमती	५७
४.१.६ एक रात : एक छेस्का	५८
४.१.७ नागफनी र स्वास्नीमान्छे	५९

४.२	मूर्ति बोल्छ एकाङ्की सङ्ग्रहको विवेचना	६२
४.२.१	मूर्ति बोल्छ	६२
४.२.२	अपांग को ?	६३
४.२.३	सबै लोग्ने मानिस उस्तै हुन्	६५
४.२.४	नदी र खहरेको दोभान	६६
४.२.५	असमयको आँधी	६७
४.२.६	कुरो क्यै होइन	६८
४.२.७	बा-आमा कि डैडी-मम्मी ?	६९
४.२.८	चौतारी अध्याय	७१
४.२.९	फियुज गएको इज्जत	७२
४.३	जेठी फुपू रेडियो नाटकको विवेचना	७३
४.३.१	जेठी फुपू रेडियो नाटक	७३
४.४	निष्कर्ष	७५
पाँचौं परिच्छेद		
उपसंहार तथा निष्कर्ष		७८-८१
५.१	उपसंहार	७८
५.२	निष्कर्ष	७९
सन्दर्भग्रन्थ सूची		८२